

Betegségállapotok Füst Milán költői nyelvében

1. Füst Milán, a magyar irodalom ún. klasszikus modernségének korszakát képviselő költője 1888 és 1967 között élt. A mindennapi életben bizonyos szerepjátszás jellemezte, „póz és modor látható, nagyon is kirívó felhámjá”-t viselte (SOMLYÓ 1969: 74). Már fiatalabb korában idős embernek állította be magát, betegségeit listába foglalva rendszerezte, s „hivalkodott velük, mint Don Juan a szerelmeivel” (i. m. 78). Ugyanakkor egyetemi magántanár korában (1951 és 1960 között) még csupán „tizenkilenc betegsége közül egy sem vehette elő anyyira, hogy akár egyetlenegyszer is elmulassza előadását” (SOMLYÓ 1969: 125).

A szerepjátszásban nem kevés tudatosságot mutat Füst, csak egy példa erre: drámái kötetéhez írott előszavában elmondja: „huszonnyolc éves koromban, közvetlen anyám halála után látó-ember lettem, clairvoyant” (Füst 1966: 25). Ehhez több bizonyítékot sorol, és egyikként elmondja, hogy a IV. Henrik megírásához semmiféle történelmi könyvet nem vett elő. „Itt mindjárt megjegyzem azt is, hogy annak idején a pápai átok szövegét nem találtam meg abban a két kultúrtörténetben, amelyet a jó Bányai Elemér adott nekem, fel is jegyeztem jegyzőkönyvemben, hogy az átok szövege kikeresendő. Csakhogy ez aztán per sze elmaradt. [Új bek.] (...) S mikor pápai átokhoz értem, elrohantam a könyvtárakba, hogy végre kikeressem, csakhogy azok nyári szünet miatt zárva voltak. (...) Leírtam hát a következőket: — És vessen ki a föld, amely majd eltemet, és ne leljék a csontjaid helyüket a föld alatt, és bolyongj átkozottan, mint akit az Isten elhagyott. Ámen és Ámen” (Füst 1966: 28). Ezután elmondja, hogy az átok megírása után „éjfél tájban” megtalálta a könyvei közt azt az egyházi jogot, amelynek „egy legapróbb betűkkel nyomtatott lábjegyzete” majdnem szóról szóra megegyezett azzal, amit ő írt: „volt ugyan egy bevezető és befejező mondata, amely hiányzott az enyémből, s e kettővel ki is pótoltam a magam szövegét. A legmeglepőbb azonban a kettős ámen volt. Mert az én szövegemben is, a pápai átok szövegében is ez áll: amen et amen” (Füst 1966: 28–29). — Ezt az esetet egyébként másutt is megírja. Levelezésében testi nyavalyáiról számos helyen beszámol — nemegyszer abban a hangnemben, amelyben a clairvoyantságról is. Még joghallgatóként ír kérvényt a Budapesti Tudományegyetem rektorának lelkönyve egyeztetésének utólagos eszközöltetése érdekében, ebben közli, hogy „egész a mai napig mellhártyalobos állapotban beteg voltam” (Füst 2002: 1907. november 9.). Némelykor csupán általánosságban ír: „oly boldogtalan vagyok a

sokféle betegséggel” (Füst 2002: 1942. április 16.). Máskor azonban megnevezi a bajokat: „körömágy-gyulladásom van két hét óta a jobb lábam nagy újján, (gennyes, hehehe, majd megőrültem a fájdalomtól s ezenfelül ez nálam a cukor-bajom + érlemeszedésem miatt üszökveszéllyel is jár”, ugyanitt említi gyermekkori tüdőbaját is (Füst 2002: 1943. március 1.). Beszámol „három nagy vérzés”-ről (Füst 2002: 1946. március 26.), „arc-rángatózás”-ról (Füst 2002: 1947. augusztus 14.); továbbá: „Hat hónapja fekszem általános ideggyulladással” (Füst 2002: 1953. január 2.), „ideggyulladásomhoz még izületi gyulladások is járultak” (Füst 2002: 1955. november 17.), „19 betegségem van” — írja (Füst 2002: 1955. augusztus 1.). Megemlítendő még ez is: „Remek tolokocsim van” (Füst 2002: 1957. május 3.), és végül: „egy sose látott bőrbaj támadt rám” (Füst 2002: 1959. október 12.), „ez a huszonnegyedik bajom” (Füst 2002: 1959. november 24.).

„Három-négy-öt évtizeden át folyvást halálát jósoló és közben minden barátját szorgos munka és hatalmas evések közben túlélő, különös tettető” — mondja róla SOMLYÓ GYÖRGY (1969: 74), aki jól tudja és elmondja, hogy minden Füst Milán-i pózt ellensúlyoz és elfeledtet az író életműve.

2.1. Füst költeményei két korszakban (1910 és 1930 körül) születtek, az ezekben előforduló betegséggel kapcsolatos nevek, kifejezések voltaképpen a költői én lelkiállapotának nyelvi ábrázolására valók már csak amiatt is, hogy keletkezésükkor szomatikus betegségek még kevésbé gyötörték az íróművészt. A *betegség* szó nincs meg a költő lírájában (és az *egészség*, *egészséges* sem), a *beteg* szó főnévként egy adattal mutatható be:

De a többi, mint a *beteg*, ki testi kínjait | Nem bírja el tovább (A hold. Ny. 1913/1: 918)

Van egy melléknévi összetételben szereplő *beteg* is:

Egy részeges ajtóm elé vizelt. | S azt hajtogatta, hogy ő *nagybeteg*. (Ballada az elrabolt leányról. Ny. 1934/1: 299)

A *beteg* többi előfordulása melléknév:

Én, ki nyomorúlt s *beteg* vagyok (Kérés a hatalmasokhoz: epilógus. Ny. 1910/1: 160)

Beteg, bús lelkem rokona, bús, alvó kikötő (Arménia! Ny. 1911/1: 174)

Arménia! Lelkem bölcsője, *beteg* vagyok én s szörnyüket álmodom (Arménia! Ny. 1911/1: 174)

Egy *beteg* lélek búcsúja ([Verscím]. Ny. 1911/1: 177)

Sápadtabb fény ez, *betegebb*, mint a holdé (Óda Móricz Zsigmondhoz! Ny. 1911/2: 885)

E föld súlyos-*beteg*, mint én vagyok. (Részeg éjszaka. Ny. 1934/1: 358)

Óh nincs nagy bánatom több, jó barát | *Beteg* vagyok ([Cím nélkül]. TN. I, 258)

Sugárzó értelmes szem, *beteg* a test, ép a lélek, | amit a természet befejezett, az nem fájdalmas! (Óda egy öregemberhez. TN. I, 17)

Nem tudod, hogy hol bolyongnak, — | *Beteg* és bús éjszakában... (Szirt. TN. I, 441)

Oh Gyula szerzetes, ne késlekedj, adj össze minket, | Kösd össze *betegen* sovárgó szíveinket (Oh nincs vigasz!... VáIV. 126)

Beteg | Lelkemre van-e permeteg? ([Cím nélkül]. TN. I, 709)

A *beteg* melléknév (metaforás) kapcsolatai közül a költő képalkotása szempontjából fontosak a *beteg lélek* és a *beteg szív*, mindkét kapcsolat jelzett szava a képalkotási rendszer egyik alapja (BÜKY 1989: 94–114, 2002); a szó megjelenése végül is a lírai ének és világának általános állapotát jelzi. Ugyanezt teszi a *lélek* főnévvel is, amely szintén hatalmas metaforahalmazt képez, néhány adat: *a lélek alázata, a lélek alszik, a lélek bolyong, a lélek derül, a lélek didereg, a lélek elalszik, a lélek elcsendesedik* és így tovább (lásd BÜKY 2002: 157–166). Hasonlóképpen a *szív* főnévnek is jóval száz fölötti metaforás adata van (BÜKY 1989: 31–70), többször fordul elő a *fáj* igével is, amelyekkel együtt persze más szó is megjelenik, voltaképpen a *fáj* ige és a *fájni* igenév összes előfordulása metaforikus:

Mi, — én s vén várrom itt maradunk s *fáj* vágyó szivünknek e játék. (Hajó megy el. Ny. 1909/1: 416)

S most mégis *fáj* szivem és megrendülten állok (Szüretelők dala. Ny. 1910/1: 159)

Hogy *fáj* a szived értem, hölgy (Egy úri hölgyhöz! Ny. 1911/2: 338)

Fáj az út (Verseim rendezésekor. Ny. 1913/1: 920)

Nékem kín a szépség, *fáj* minden szeretet (Epilogus: O beata solitudo! O sola beatitudo! Ny. 1913/2: 104)

Fájt az élet nekem is (Epilogus: O beata solitudo! O sola beatitudo! Ny. 1913/2: 104)

Fáj a valóság (Epilogus: O beata solitudo! O sola beatitudo! Ny. 1913/2: 104)

Ott fenn öröktől tündököl a Törvény | S ahogy holdak és napok kerengnek, | Ne hidd, nem *fáj* az: közben ők merengnek, | S mosolylyal [sic] múlnak el a századok... (Repülj! Ny. 1920: 852)

Abba' nem hiszek || Hogy *fáj* a távozás, ha szomszárja nincs (Intelem az aggastyánhoz. ÖV. 85)

És mégis, mégis, látjátok, *fáj* ám az embernek az anyja éneke. | Hogy értem öszült meg, tudom, mert aggá tette gondja. Jaj, húsz éve lesz bizony, | Hogy elapadt torkában az ének, — oh hadd panaszlom, — *fáj* ez emberek! | Ez egyszer hadd beszéljek erről is! elszántam rá magam, kimondom hát, hogy *fáj* nekem | E bús kis öregasszony dolga, úgy bizony. (Gyertyafénynél. ÖV. 146)

Ó káldeai, őskori művész, | Ki a sírkőre keselyűket véstél, | Lásd: végigkísérnek ezek az életem | S megtépik még az aggnak is szivét! | Bizony Bohemund, ilyenkor én is érzem, | Hogy *fáj* bizony s nehéz is már e vén szivem. (Az „Aggok a lakodalmon” című verses tragédia prológa. ÖV. 156)

Szív! | Lépj elő hívásomra, — menj eléje véresen | Mutasd néki, hogy dobogsz, hogy *fájsz* (A bűvár [Monolog]. TN. I, 276)

szivem | Csak *fájni* tudott. | Egyre csak *fájni* tudott. ([Cím nélkül]. TN. I, 310)

Azt mondd, hogy nem *fáj* a szived (Levél a kórházból. TN. II, 7)

A költő nyelvhasználatának metaforáit földolgozó szótár (BÜKY 2002) is mutatja, hogy a *fáj* ige és derivátumai többnyire nem ’testi bánthatom miatti érzés’ (vö. ÉrtSz.):

FÁJ *a lírai személy [’én’] *fáj ó mily boldogság lesz nékem s elmerülve, fájva* | *Emlékezni reád kt mf*

FÁJ a szív fáj *S most mégis fáj szivem* **kt mf** (← fáj vmi ~ vmije) (VáltN. 44)
 FÁJ fáj a szeretet *fáj minden szeretet* **kt mf ell** (← *fáj a szeretet elviselése) (Elmk. 66)
 FÁJ fáj a szeretet *s a szeretet mindenha fáj: titkomról sose szóltam ezért* **kt mf ell**
 (← *fáj a szeretet elviselése) (VálV. 134)
 FÁJ fáj a valóság *Fáj a valóság* **kt mf ell** (← *fáj a valóság elviselése) (VáltN. 18)
 FÁJ fáj az élet *Fájt az élet, égetett* **kt mf ell** (← *fáj az élet elviselése) (VálV. 134)
 FÁJ fáj az élet *Fájt az élet nekem is* **kt mf ell** (← *fáj az élet elviselése) (Elmk. 66)
 FÁJ fáj az út *Fáj az út... Elég... de hagyjuk* **kt mf** (VáltN. 65)
 FÁJ *Mi, — én s a vén várrom itt maradunk s fáj a szivünknek e játék* **gr mf** (← fáj vkinek vmi) (VáltN. 56)

(**gr** = grammatikai, **mf** = metafora, **kt** = két tagú, **ell** = ellipszis, * = feltételezhető szerkezet)

Az **a lírai személy [’én’] fáj és a szív fáj, fáj a szivünknek* szerkezetek voltaképpen köznyelvi megoldások, ugyanakkor *a szeretet fáj, az élet fáj, a valóság fáj, az út fáj* mintájúak a köznyelvi kifejezésekhez képest váratlanul mondhatók, magasabb a hírértékük, s így stílári hatásuk is, tartalmuk is jelentős a közlésfolyamatban.

A *szív* főnévhez visszatérve: e szó olyan kapcsolatokban is megjelenik, amelyek valamilyen nem kívánatos testi vagy lelki állapottal függnek össze: *elbágyadt szív, elfáradt szív, elnehezült szív; eltikkadt szív, fájó szív, fáradt szív; megtört szív, remegő szív és tört szív*, továbbá: *a szív ellankadva néz, szíve szakad, vérzik a szíve* (BÜKY 2002: 239–245). Ezek a kifejezések a lírai alany bizonyos létállapotainak leírására valók. Ezért jelenik meg például az *eltikkadt* melléknév az *eltikkadt lélek* szerkezetben is (BÜKY 2002).

Hasonló szerepkörű a *fáradt* melléknév — amelynek van betegségállapot- (vagy ahhoz társítható) jelentése és használata (vö. ÉrtSz.) — kapcsolatrendszere: *fáradt álom, fáradt szerkezet*. Megemlítendő ilyenféle szerkezetek: *elfáradt szív, elfáradt alak* ’személy’ (a szó ’levert, fásult hangulatú’ jelentésével). Ugyancsak hasonló szerkezetek: *fájó élet, fájó lelkem, fájó szív* (vö. BÜKY 1989: 31–70, 2000, 2002).

Az e lírában oly gyakran (fiktív) középkori világ lírai személyiségeinek és a költői énnel alig említetnek névvel testi nyavalyái. A teljes lírai oeuvre-ben mindössze az *ótvar* ’impetigo’ főnév (egyetlen előfordulása) egy hasonlatban és a *genny* ’pus’ mint a poklot jellemző undorító anyag szerepel:

Minden gondolatom, mint az *ótvar* (Motetta. Ny. 1936/1: 458)

Vajjon isten vagy-é valóban, — isteni teremtmény | Vagy egy vérrel s *gennyel* folyó,
 | Forró és átkozott pokol! (A napimádás éneke. TN. I, 330)

Megjegyzendő, hogy van két *gennyes* melléknév is, amelyek szövegbe építése hasonló szerepű:

Hős, ki most egy finomabb s komoly közegben szállasz, szállasz | És elfödött az éj a rád leselkedőktől és kik rád haragvók | Elfödé véres, *gennyes* szemök (Naenia egy hős halálára. Ny. 1910/1: 158)

S két jó kezed osztva mozog, mint a szorgalmas magvetőé, | Kit bárgyu szomszédja *gennyes* ajakkal hiába szidalmaz (Osvát Ernőhöz! VáltN. 9)

Másutt is található a *szem* főnév mellett olyan jelző, amely rendellenes testi állapotot jelöl:

Ó ha most, ha most aludni tudna *égő* két szemünk (Álmatlanok kara. Ny. 1909/2: 300)

Más testi, illetőleg lelki betegségállapot is található a lírikus szókincsében: *bánat, búbánat, fájdalom, gyötrelem, jajgatás, kín, nyomorult, reszkető, seb, szédület, szenvedés*. Jobbára ezek is metaforás szerkezetekben vannak: *búbánatból élek, fájdalom csordul, kín a szépség; remegő szeretet, az esengés remeg, szédületek mélye; apró szenvedések, égnek sebeid, szörnyű szenvedés; téli szenvedés, A szenvedés | Eloltja jajgatásom rőt tüzét, szenvedéseim forró lehellete; szenvedéseiteknek őse, Szenvédések rengetege, szenvedés zúgása* és így tovább (vö. BÜKY 2002).

A *láz* 'hőemelkedés' alapjelentésű főnév összes előfordulása a magyar költői nyelvben szokásos átvitt jelentésű „Lelkesedéstől, tette készségeitől v. kíváncsiságtól felkavart lelkiállapot; nagyfokú izgalom, lelkesedés” (ÉrtSz. *láz* 3.), s csak némelykor illeszkedik valamelyest testi állapothoz (*a szív pihen — a láz elült; elfáradt szív — régi láz*):

A régi *lázról* álmodom. Vegyétek ezt: ez mindenem. | A régi hév, a régi gyötrelem. (Álom az ifjuságról. Ny. 1936/1: 292)

Egy szóval mondom: hol a szív pihen | S a *láz* elült, a *láz*nak vége már | S a hajnaloknak nem kell prédikátor, | Mert nem leselkedik a rém a mélyükön, | De hol van ilyen ország s hol a párja? (A völgyben. Ny. 1938/2: 33)

Leróttad tartozásodat | S csak magadat mulatni tombolsz még a tágas ég alatt, || És *láz*adat levetni még, ahova régi vágyad üz (El innen, el... VáIV. 94)

Ez maradt a bánatból és reményből | Izzásból és szenvedélyből | Tétlen napok mély szomorúságából | Munkás napjaim *lázából* (Esti gondolat. TN. I, 215)

Lugasokkal s lehajló lombbal | Nem hűsítik elfáradt szívem | S nem hozzák vissza régi *lázam* (Hanyag ének. TN. I, 273)

A szokásos testhőmérsékletnél alacsonyabb s ezért rendellenes állapotú testrészről egyszer esik szó:

Hogyha *hideg* kezemet véletlen' megfogom | Megborzongok (Az elhagyott vadász. Ny. 1913/2: 307)

2.2. Egészséges testi vagy lelki állapot megnevezésére mindössze egy példa adódik, két változatban is megvan az *ép* 'tisztá; egészséges, sértetlen' (vö. ÉrtSz.):

Még sugárzik szemed — a lélek *ép* (Egy öregemberhez! Ny. 1921/1: 513)

Sugárzó értelmes szem, beteg a test, *ép* a lélek (Óda egy öregemberhez. TN. I, 17)

2.3. A gyógyulásra mindössze egy adat van a *meggyógyul* inchoatív igével, a folyamat pedig az álomban való gyógyulás esete:

Súlyos teher e földi lét nekem. | Úgy mondják, mély álmomban *meggyógyulhatok*. | De nem lehet, aludni nem tudok. (Részeg éjszaka. Ny. 1934/1: 358)

Egy helyütt a betegség megelőzésére utalhat a lírai én cselekvése, és szimbolikus jellege is van, bár a versben más az előzménye a kézmosásnak:

S tiszta ruhámmal, ujjaimmal ragadós mézfürdőbe lök az Álnok | És kijövök és piszokban élek — — — (...) || Én más leheletét utálom s gyakorta mosom *kezeim* — — — (Zsoltár. Ny. 1909/1: 417)

Tudvalévő: Füst Milán e versének megjelenése után mintegy tíz évvel kitanulta a szücsmesterséget — „Holnap kezdem szücs-inasi időmet” (TN. I, 479; 1919. szeptember 10.) —, ennek lehet nyoma lírájában ez a szöveghely: „Ó mikor lesz már, hogy karcsú, tiszta ujjaim | Majd nem fertőzi meg a sárló munka zsíros szenyne rútan” (Kívánság. VáltN. 44), amely a hasonló személyes beállítódást jelezheti.

Még három olyan szöveghelyet lehet bemutatni, amelyekben gyógyítási folyamat van. Mindegyik gyógymód bizonyos kézmozdulattal, kéztartással jár, s mint ilyen voltaképp a gyógyító-tisztító mágia eljárása. Az első a *kézbe vesz vmit* köznyelvi állandósult szókapcsolat metaforás megújítása:

Ó nem vettétek *kézbe* haldokló szívem (Halotti zsoltár. Ny. 1913/1: 919)

A második, a *tesz* igével állandósult szókapcsolat is megújított metafora (változata is van, lásd BÜKY 1989: 48–49):

én, ha majd meghalok, | S szivemre téve *kezét*, jóságos kezét a földöntuli bíró (A Mississipi. Ny. 1928/1: 507)

A harmadik szöveghelyen a *vki óv* ’rossztól épségben megtartani törekszik’ *vmit* (lásd ÉrtSz.) szerkezet ’a költői én életé’ vonatkozik:

pislákoló lángomat a fuvalomtól | Egy finom *kéz* óvta... (Henrik király! Ny. 1933/2: 548)

3. Füst Milán versei gyűjteménye után több kritikából idéz, K. HAVAS GÉZÁTÓL ezt: „Ósi költészet ez, mint amilyen ősi e földreszakadt ember panasa és réműlete” (ÖV. 255); Karinthynek 1911-ben, a Nyugatban megjelent tanulmányából pedig ezt: „Objektív szomorúság. Itt nem egy vergődő és ijedt lélek panaszkodik váratlan támadásokon” (ÖV. 245). E hajdani s a későbbi Füstre vonatkozó irodalomtudományi megállapítások összhangban vannak a fentiekben bemutatott betegség-állapotok nyelvi megjelenésével a lírai oeuvre-ben, melyben az előfordulásaik eleve bizonyos, a stílusban megnyilvánuló hírértékűek. A nyelvi elemek előfordulási valószínűségei kapcsolatba hozhatók a statisztikai valószínűségen alapuló Markov-lánc szerinti egymás utáni átmenetek valószínűségével — a valószínűségek a megelőző eseményektől függnek —, illetve a CLAUDE ELWOOD SHANNON és WARREN WEAVER által kidolgozott információelmélettel (1986: 21–22, 59–65 et passim; vö. FÓNAGY 1975: 491–492, 493). A nyelvben valamely elem használatának választása, vagyis előfordulásának valószínűsége számos tényezőtől függ. Maguknak az elemeknek különböző a száma és a felhasználásmódja, és ez is befolyásoló tényező. Ha egy jelenséget, helyzetet nem jellemez a nagyfokú véletlenség vagy választási lehetőség (az ilyen helyzet szervezettsége, rendezettsége magas fokú), az információ (vagy az entrópia) csekély. A költői (szöveg)művek entrópiája igen magas. A meghatározatlansággal növekszik az entrópia. (A szöveget alkotó legkisebb egységek, a szövegmondatok tartalmának hírértéke meglehetősen nehezen írható le az információelmélet matematizáltságának módján, vö. BÜKY é. n.)

A fentiekben a Füst Milán költői nyelvéből kiemelt betegségállapotokra vonatkozó nyelvi szerkezetek előfordulása kisebb részben valószínű, nagyobb részük váratlan, s ennek következtében magas az entrópia, egyszerűbben mondva a tényleges betegségállapotok és a nem ténylegesek keveredése ad olyan benyomást, amilyent az irodalomtörténet az ebben a költészetben megjelenő lírai énről leírni szokott.

BÜKY LÁSZLÓ

Források

- ElmK. = Füst Milán (1921): *Az elmúlás kórusa*. Budapest, Amicus.
Füst Milán (1966): *Drámái*. Budapest, Magvető Kiadó.
Füst Milán (2002): *Összegyűjtött levelei*. Budapest, Fekete Sas Kiadó.
Ny. = *Nyugat*, folyóirat. 1908–1941. Budapest.
ÖV. = Füst Milán (1969): *Összes versei*. Budapest, Magvető Kiadó.
TN. = Füst Milán (1999): *Teljes napló. 1–2*. Budapest, Fekete Sas Kiadó.
VáltN. = *Változtatnod nem lehet. Versek*. Budapest, Athenaeum. É. n. [1913. vagy 1914.]
VálV. = Füst Milán: *Válogatott versei*. H. n., é. n. [Budapest, Nyugat, 1934.]

Irodalom

- BÜKY LÁSZLÓ (1989): *Képpalkotás és képrendszer Füst Milán és Karinthy Frigyes költői nyelvében*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
BÜKY LÁSZLÓ (2000): *Egy vers szóhasználatának háttere. (Füst Milán: Szellemek utcája)*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvészeti Tanszék.
BÜKY LÁSZLÓ (2002): *Füst Milán metaforahasználatának alapjai szótárszerű feldolgozásban*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvészeti Tanszék.
BÜKY LÁSZLÓ [é. n.]: Hírértékviszonyok egy költői szövegében. *Magyar Nyelvőr*. Megjelenés előtt.
ÉrtSz. = BÁRCZI GÉZA–ORSZÁGH LÁSZLÓ főszerk. (1959–1962): *A magyar nyelv értelmező szótára*. 1–7. Budapest, Akadémiai Kiadó.
FÓNAGY IVÁN (1975): Hírérték. In: KIRÁLY ISTVÁN főszerk. *Világirodalmi lexikon 4*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 491–502.
SHANNON, E. CLAUDE–WARREN WEAVER (1986): *A kommunikáció matematikai elmélete*. Budapest, OMIKK. (Eredetije: *The mathematical Theory of Communication*. Urbana. University of Illinois Press. 1949.)
SOMLYÓ GYÖRGY (1969): *Füst Milán. (Emlékezés és tanulmány)*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.